

RELIGIA I POLITYKA WŚRÓD WARTOŚCI ŻYCIOWYCH SŁOWAKÓW¹

Wstęp

Wartości religia i polityka wywołują wśród współczesnych ludzi wiele nieporozumień, niekiedy alergicznych reakcji oraz zastrzeżeń. Dosyć często prowadzono także dyskusje na temat związków między omawianymi wartościami życiowymi. Niektórzy socjologowie np. przekonują, że osoby bardziej religijne odznaczają się większym dystansem do polityki. Bardziej precyzyjni badacze społeczni jednak zauważają, że uprzedzenia do polityki wykazują raczej osoby charakteryzujące się fundamentalizmem lub fanatyzmem religijnym [1, 122-124]. Na przywołanym tle dyskusji otwartej można zadać kilka interesujących pytań. Nie tylko dla socjologa bardzo interesujące jest pytanie, na ile są dla współczesnych ludzi ważne takie wartości, jak religia lub polityka? Nie mniej interesujące pytanie brzmi: Jakie są różnice w tej sprawie między poszczególnymi kategoriami ludności ze względu na cechy demograficzne lub społeczne (np. płeć, wiek, wykształcenie itp.)? Wreście można zadać trzecie pytanie: Jakie są wzajemne związki między znaczeniem religii i znaczeniem polityki? Na te i inne pytania stara się odpowiadać prezentowane studium empiryczne, które oprócz innych opiera się przede wszystkim o wyniki reprezentatywnych badań socjologicznych nad wartościami życiowymi Słowaków z 2019 roku.²

Prezentowane studium zostanie przedstawione w czterech krótkich częściach ze względu na dwie zarysowane wartości (religia i polityka), ich osadzenie wśród innych wartości życiowych oraz ewentualne wzajemne powiązania. W pierwszej części pt. *Znaczenie przypisywane wartościom życiowym* czytelnik zapozna się z hierarchią wybranych wartości życiowych populacji słowackiej. W drugiej części pt. *Religia wśród wartości życiowych Słowaków* przedstawię znaczenie religii ze względu na wybrane cechy demograficzne lub społeczne. W trzeciej części pt. *Polityka wśród wartości życiowych Słowaków* przedstawię te same kwestie odnośnie do polityki. Wreszcie w czwartej części pt. *Wzajemne związki między znaczeniem religii i znaczeniem polityki* czytelnik zapozna się z ewentualnymi związkami między omawianymi wartościami.

¹ This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-16-0116.

² Chodzi o badania kwestionariuszowe wartości życiowych Słowaków, zrealizowanych w ramach projektu badawczego APVV-16-0116. Badaną populacją była populacja dorosłych Słowaków jako całość. Z badanej populacji była za pośrednictwem metody kwotowej wybrana próba, która liczyła 1000 respondentów różnej płci, wieku, wykształcenia oraz miejsca zamieszkania ze wszystkich słowackich regionów.

1 Znaczenie przypisywane wartościom życiowym

W celu odkrycia hierarchii wartości życiowych populacji słowackiej poproszono ankietowanych o ocenę następujących wartości: praca, rodzina, przyjaciele i znajomi, czas wolny, polityka i religia. Znaczenie, jakie przywiązują w swoim życiu do tych wartości, respondenci ocenili według skali: bardzo ważne, raczej ważne, niezbyt ważne, w ogóle nieważne, nie wiem lub nie chcę powiedzieć. Uzyskane wyniki empiryczne zamieszczono w tabeli 1. Biorąc pod uwagę najwyższe oceny („bardzo ważne”) i umiarkowane („raczej ważne”) można przedstawić następującą hierarchię wybranych wartości życiowych Słowaków: rodzina (97,8%), czas wolny (93,3%), przyjaciele i znajomi (91,2%), praca (85,4%), religia (42,3%) i polityka (28,4%) – według najwyższej oceny („bardzo ważne”): rodzina (91,2%), przyjaciele i znajomi (45,4%), czas wolny (44,7%), praca (39,8%), religia (17,0%) i polityka (4,1%)

Tabela 1. Znaczenie przypisywane wartościom życiowym (dane w %)

Cztery pierwsze wartości uzyskały w ocenie badanej populacji słowackiej ponad 80% aprobaty. Dokonywane wybory w tych przypadkach koncentrowały się w obszarze dwóch ocen – „bardzo ważne” i „raczej ważne”. Wyjątkiem pod tym względem były kolejne dwie wartości, które nas w tym opracowaniu szczególnie interesują, a więc religia i polityka. Ankietowani w znacznej mierze akceptowali wartości życia codziennego, które wiążą się z poszukiwaniem zabezpieczenia emocjonalnego,

Wartości życiowe	Bardzo ważne	Raczej ważne	Niezbyt ważne	W ogóle nieważne	Nie wiem lub nie chcę powiedzieć	Razem
Praca	39,8	45,6	10,3	3,2	1,1	100,0
Rodzina	91,2	6,6	1,4	0,4	0,4	100,0
Przyjaciele i znajomi	45,4	45,8	7,5	0,9	0,4	100,0
Czas wolny	44,7	48,6	5,3	1,0	0,4	100,0
Polityka	4,1	24,3	44,3	23,6	3,7	100,0
Religia	17,0	25,3	23,7	29,6	4,4	100,0

prywatności i bezpieczeństwa. Takie wartości jak religia, a szczególnie polityka odgrywali mniej znaczącą rolę w ich życiu. Na podstawie uzyskanych wyników empirycznych można wnioskować, że Słowacy pragną żyć życiem rodzinnym i spokojnym w gronie przyjaciół oraz cieszyć się dobrą pracą, z dala od wielkiej polityki.

Należy zauważyć, że stosunkowo niska była ranga przypisywana wartości „religia” oraz bardzo niska ranga przypisywana wartości „polityka”. W hierarchii omawianych wartości życiowych znalazła się religia na piątym oraz polityka na szóstym ze sześciu miejsc. Uzyskany wynik odnośnie do religii jest pewnym sygnałem dla przywódców religijnych na Słowacji. Chociaż Słowacy jeszcze w znacznym stopniu deklarują wiarę religijną, w hierarchii wartości życia codziennego religię wyprzedza wiele innych wartości życiowych. Uzyskany wynik odnośnie do polityki jest w zarysowanym sensie ważnym sygnałem dla przywódców politycznych na Słowacji. Powinni oni troszczyć się o to, aby sprawy polityczne były bardziej uważane za „rei publicae”, ważne dla wszystkich członków społeczeństwa.

2 Religia wśród wartości życiowych Słowaków

C. Geertz porównuje religię do „pierwotnego światła”, które rozjaśnia ludzkie życie, ale jednocześnie mówi o tym, że w społeczeństwie współczesnym symbole religijne utraciły wiele ze swojej siły. Wiąże się to z problemem słabnącego oddziaływania symboli religijnych na życie zracjonalizowanego człowieka. Religia jako „pierwotne światło” przypomina obecnie raczej migocący płomień dogasającej świecy. To wcale nie znaczy, że lada chwila zgaśnie, a tym samym pogrążymy się w chaosie spraw dnia powszedniego. Współczesne propozycje widzenia religii są bardzo różne. Dynamiczny charakter relacji między płynną codziennością a ideą porządku i ładu, o jakiej mówią symbole religijne, nie pozwala tak naprawdę przewidzieć kształtu religii jutra [2, 197-199]. Na pytanie o znaczenie religii w życiu współczesnych Słowaków ze względu na wybrane cechy demograficzne lub społeczne odpowiada tabela 2.

Tabela 2. Znaczenie religii ze względu na wybrane zmienne niezależne (dane w %)

Kategorie podzbiorów	Bardzo ważna	Raczej ważna	Niezbyt ważna	W ogóle nieważna	Nie wiem lub nie chcę powiedzieć	Razem
Płeć						
Mężczyzna	15,1	25,6	22,7	32,6	3,9	100,0
Kobieta	18,8	25,0	24,6	26,7	4,8	100,0
Wiek						
18 – 34 lat	18,9	26,1	23,7	29,9	1,4	100,0
35 – 54 lat	15,2	27,7	24,2	28,3	4,7	100,0
55 lat albo więcej	17,2	22,4	23,2	30,6	6,6	100,0
Wykształcenie						
Bez matury	17,3	24,4	21,3	27,6	9,4	100,0
Średnie z maturą	17,9	23,3	23,3	31,7	3,8	100,0
Wyższe	15,9	27,7	25,1	27,7	3,6	100,0
Miejsce zamieszkania						
Do 1 999 miesz.	20,9	28,9	22,2	22,2	5,8	100,0
2000 – 19 999 miesz.	18,5	26,8	22,4	28,3	3,9	100,0
Ponad 20 000 miesz.	14,6	23,0	25,0	33,4	4,0	100,0
Region						
Zachodnia Słowacja	13,5	24,1	23,2	33,8	5,3	100,0
Środkowa Słowacja	17,6	22,8	22,4	32,8	4,4	100,0
Wschodnia Słowacja	21,8	29,2	25,5	20,5	3,0	100,0
Ogółem (N = 1000)	17,0	25,3	23,7	29,6	4,4	100,0

Należy przypomnieć, iż w całej zbiorowości badanej populacji słowackiej uważało religię za bardzo ważną w swoim życiu 17,0% ankietowanych, za raczej ważną – 25,3%, za niezbyt ważną – 23,7%, oraz za w ogóle nieważną – 29,6%. Kilkadziesiąt respondentów nie potrafiło zdefiniować swoje poglądy na temat ważności religii w ich życiu i w związku z tym udzieliło odpowiedzi korekcyjne „nie wiem” lub „nie chcę powiedzieć” (4,4%). Na podstawie referowanych badań socjologicznych można więc stwierdzić, że religia była dla życia około dwóch piątych badanych Słowaków bardzo lub raczej ważna (42,3%). Do pewnego stopnia zaskakujące jest odkrycie, że dla ponad połowy ankietowanej populacji słowackiej, która w stosunkowo wysokim stopniu identyfikuje się z organizacjami religijnymi, przede wszystkim z Kościołem katolickim, religia nie odgrywała ważniejszej roli w ich życiu (53,3%).

Ze względu na przyjęte zmienne niezależne, cechą, która istotnie różnicowała badanych Słowaków, była tylko cecha społeczna „region”. Jest interesujące, że z punktu widzenia płci ($p = 0,210$), wieku ($p = 0,088$), wykształcenia ($p = 0,127$) oraz miejsca

zamieszkania ($p = 0,053$) nie zaznaczono między poszczególnymi kategoriami ludności istotnych różnic statystycznych. Można jednak zauważyć, że religia była o nieco ważniejsza dla ankietowanych z mniejszych osiedli niż dla ankietowanych z większych osiedli (różnica między skrajnymi kategoriami wynosiła 12,2%). W odniesieniu do cechy społecznej „region” można mówić o statystycznie słabej sile związku ($p = 0,002$; $V = 0,111$). Zgodnie z oczekiwaniami, mieszkańcy Wschodniej Słowacji oznaczali religię za bardzo lub raczej ważną w swoim życiu nieco częściej (51,0%) niż mieszkańcy Środkowej (40,4%) albo Zachodniej Słowacji (37,6%).³

Konkludując tę krótką analizę statystyczną należy powiedzieć, iż tylko dla około dwóch piątych ankietowanych była religia bardzo lub raczej ważna w ich życiu (dla ponad połowy respondentów była niezbyt ważna lub w ogóle nieważna). Także można stwierdzić, iż typowym przedstawicielem osoby, dla której była religia stosunkowo najczęściej bardzo lub raczej ważna, był obywatel osiedla do 1 999 mieszkańców we Wschodniej Słowacji. Z drugiej strony, typowym przedstawicielem osoby, dla której była religia niezbyt ważna lub w ogóle nieważna, był obywatel osiedla ponad 20 000 mieszkańców w Zachodniej Słowacji.

3 Polityka wśród wartości życiowych Słowaków

Polityka w życiu codziennym najczęściej wiąże się z władzą państwową. Jeżeli więc pytamy badanych o postawy wobec polityki, w rzeczywistości najczęściej uzyskujemy ich postawy wobec władzy państwowej. Władza państwowa, jako naturalny twór, konieczny dla zaistnienia samej społeczności, jest czymś naturalnym – jak sam człowiek jest kimś naturalnym. Dlatego wszelka władza ludzka nie jest dziełem konwencji, lecz dziełem Bożej proveniencji. Konwencyonalny jest jedynie sposób jej przekazywania i wykonywania przez ludzi [3, 97]. Wspomniany sposób przekazywania i wykonywania władzy jest jednak różny, różnie odbierany i subiektywnie różnie ważny dla życia jednostek. Na pytanie o znaczenie polityki w życiu współczesnych Słowaków ze względu na wybrane cechy demograficzne lub społeczne odpowiada tabela 3.

Należy przypomnieć, iż w całej zbiorowości badanej populacji słowackiej uważało politykę za bardzo ważną w swoim życiu tylko 4,1% ankietowanych, za raczej ważną – 24,3%, za niezbyt ważną – 44,3%, oraz za w ogóle nieważną – 23,6%. Kilkadziesiąt respondentów nie potrafiło zdefiniować swoje poglądy na temat ważności polityki w ich życiu i w związku z tym udzieliło odpowiedzi korekcyjne „nie wiem” lub „nie chcę powiedzieć” (3,7%). Na podstawie referowanych badań empirycznych można więc stwierdzić, że polityka była bardzo lub raczej ważna tylko dla ponad jednej czwartej badanych Słowaków (28,4%). W pewnym sensie zrozumiałe jest odkrycie, że aż dla

³ Zachodnia Słowacja: Wojewódstwa Bratysława, Trnawa, Trenczyn i Nitra; Środkowa Słowacja: Wojewódstwa Bańska Bystrzyca i Żylin; Wschodnia Słowacja: Wojewódstwa Koszyce i Preszów.

ponad dwóch trzecich ankietowanej populacji słowackiej polityka nie odgrywała ważniejszej roli w ich życiu (67,9%).

Tabela 3. Znaczenie polityki ze względu na wybrane zmienne niezależne (dane w %)

Ze względu na przyjęte zmienne niezależne, cechą, która istotnie różnicowała badanych Słowaków, była tylko cecha społeczna „wykształcenie”. Z punktu widzenia płci ($p = 0,072$), wieku ($p = 0,110$), miejsca zamieszkania ($p = 0,827$) oraz regionu ($p = 0,907$) nie zaznaczono między poszczególnymi kategoriami ludności istotnych różnic statystycznych. Można jednak zauważyć, że polityka była o nieco ważniejsza dla mężczyzn niż dla kobiet (różnica wynosiła 7,5%). W odniesieniu do cechy społecznej „wykształcenie” można mówić o statystycznie słabej sile związku ($p = 0,002$; $V = 0,110$). Zgodnie z oczekiwaniami, osoby bez matury oznaczali politykę za bardzo lub

Kategorie podzbiorów	Bardzo ważna	Raczej ważna	Niezbyt ważna	W ogóle nieważna	Nie wiem lub nie chcę powiedzieć	Razem
Płeć						
Mężczyzna	4,8	27,5	42,4	22,7	2,7	100,0
Kobieta	3,5	21,3	46,1	24,4	4,7	100,0
Wiek						
18 – 34 lat	3,4	25,8	41,9	25,4	3,4	100,0
35 – 54 lat	3,8	19,8	51,0	22,4	2,9	100,0
55 lat albo więcej	4,9	27,3	39,9	23,2	4,6	100,0
Wykształcenie						
Bez matury	2,4	18,9	44,1	26,0	8,7	100,0
Średnie z maturą	5,8	24,2	45,6	20,6	3,8	100,0
Wyższe	2,6	26,4	42,6	26,4	2,1	100,0
Miejsce zamieszkania						
Do 1 999 miesz.	4,9	24,9	41,3	24,4	4,4	100,0
2000 – 19 999 miesz.	4,7	20,9	46,1	24,8	3,5	100,0
Ponad 20 000 miesz.	3,5	25,7	44,7	22,6	3,5	100,0
Region						
Zachodnia Słowacja	4,2	24,1	43,8	23,5	4,4	100,0
Środkowa Słowacja	3,2	23,2	45,6	24,0	4,0	100,0
Wschodnia Słowacja	4,7	25,5	44,0	23,5	2,3	100,0
Ogółem (N = 1000)	4,1	24,3	44,3	23,6	3,7	100,0

raczej ważną w swoim życiu nieco rzadziej (21,3%) niż osoby z maturą (30,0%) albo wykształceniem wyższym (29,0%).

Konkludując tę krótką analizę statystyczną należy powiedzieć, iż tylko dla ponad jednej czwartej ankietowanych była polityka bardzo lub raczej ważna w ich życiu (aż dla ponad dwóch trzecich respondentów była niezbyt ważna lub w ogóle nieważna). Także można stwierdzić, iż typowym przedstawicielem osoby, dla której była polityka stosunkowo najczęściej bardzo lub raczej ważna, był mężczyzna z maturą albo wykształceniem wyższym. Z drugiej strony, typowym przedstawicielem osoby, dla której była polityka niezbyt ważna lub w ogóle nieważna, była kobieta bez matury.

Uzyskane wyniki empiryczne w warunkach słowackich do pewnego stopnia korespondują z twierdzeniami o zachowaniach wyborczych, szczególnie wśród młodzieży. W związku z tym pamiętam jeden wykład z Socjologii władzy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, w którym profesor S. Cieśla dowodził, iż wśród młodzieży do dwudziestego piątego roku życia jest mniej niż 10% stabilnych wyborców, którzy mają ugruntowane postawy polityczne. To znaczy, że aż 90% tej młodzieży należy do kategorii chwiejnych wyborców lub niegłosujących. Taka sytuacja jest pewnego rodzaju alarmem społecznym, ponieważ może się pojawić jakiś charyzmatyczny polityk typu Hitlera, który potrafi przyciągnąć uwagę mas chwiejnych wyborców oraz demokratycznym sposobem objąć władzę polityczną [4].

4 Wzajemne związki między znaczeniem religii i znaczeniem polityki

Po szczegółowym przedstawieniu postaw ankietowanych Słowaków wobec religii i polityki jako wartości życiowych chciałbym w ostatniej części niniejszego opracowania udzielić odpowiedzi na pytanie: Jakie są wzajemne związki między znaczeniem religii i znaczeniem polityki wśród badanej populacji słowackiej? Mówiąc bardziej konkretnie: Jest tak, że im ważniejsza jest religia, tym ważniejsza jest również polityka? Albo jest tak, że im ważniejsza jest religia, tym mniej ważna jest polityka? Albo jest tak, że między znaczeniem religii oraz znaczeniem polityki nie ma wyraźnych związków korelacyjno-statystycznych? Na pytanie o ewentualne związki między omawianymi wartościami życiowymi odpowiada tabela 4.

Na podstawie analizy korelacyjno-statystycznej należy stwierdzić, że między znaczeniem religii i znaczeniem polityki zaznaczono korelację statystyczną o słabej sile związku ($p < 0,0005$; $V = 0,144$). Między znaczeniem omawianych wartości życiowych istnieje mierny, ale statystycznie istotny pozytywny związek – t.z. im ważniejsza była dla badanej osoby religia, tym ważniejsza była dla niej również polityka i *vice versa*. Pod tym względem najbardziej wyróżniała się grupa osób, dla których była religia bardzo ważna – aż dla ponad dwóch piątych z nich była również polityka bardzo lub raczej ważna (42,8%). Z drugiej strony, grupa osób, dla których była religia w ogóle nieważna, w znacznym stopniu lekceważyła również politykę – aż dla czterech piątych z nich była ona niezbyt ważna lub w ogóle nieważna (79,1%).

Tabela 4. Znaczenie polityki ze względu na znaczenie religii (dane w %)

Kategorie podzbiorów	Bardzo ważna	Raczej ważna	Niezbyt ważna	W ogóle nieważna	Razem
Religia					
Bardzo ważna	11,3	31,5	39,3	17,9	100,0
Raczej ważna	2,4	29,7	46,3	21,5	100,0
Niezbyt ważna	3,5	24,6	53,9	18,0	100,0
W ogóle nieważna	2,4	18,5	44,9	34,2	100,0
Ogółem (N = 934)	4,3	25,3	46,5	24,0	100,0

Podsumowując ostatnią analizę statystyczną niniejszego opracowania należy powtórzyć, iż po usunięciu odpowiedzi korekcyjnych religia była bardzo lub raczej ważna dla prawie połowy badanych Słowaków (niezbyt ważna lub w ogóle nieważna była dla ponad połowy respondentów). Z kolei polityka była bardzo lub raczej ważna dla prawie jednej trzeciej ankietowanej populacji (niezbyt ważna lub w ogóle nieważna była dla ponad dwóch trzecich respondentów). Również można przypomnieć, iż typowym przedstawicielem osoby, dla której była polityka stosunkowo najczęściej bardzo lub raczej ważna, był respondent deklarujący bardzo duże znaczenie religii w swoim życiu. Z drugiej strony, typowym przedstawicielem osoby, dla której była polityka niezbyt ważna lub w ogóle nieważna, był respondent deklarujący całkowity brak znaczenia religii w swoim życiu.

Zakończenie

Na zakończenie naszego „spaceru po ogrodzie postaw” badanej populacji słowackiej wobec religii i polityki należy stwierdzić, iż przynajmniej na poziomie deklaracyjnym była dla tej populacji znacznie częściej ważna religia (42,3%) niż polityka (28,4%). Obie opisywane wartości życiowe były jednak przez respondentów znacznie rzadziej cenione niż np. rodzina, przyjaciele i znajomi, czas wolny lub praca. Jest zrozumiałe, że uzyskane wyniki empiryczne nie można odbierać jako maksymalnie obiektywne – chodzi o autodeklaracje, które są w mniejszym lub większym stopniu subiektywne. Z drugiej strony, subiektywne deklaracje są również ważne i poznawczo doniosłe – komunikują bowiem o ogólnych przekonaniach badanych, o intensywności ich przekonań oraz w powiązaniu z innymi płaszczyznami zaangażowania religijnego lub politycznego także o stopniu krytycznej refleksji nad własną religijnością lub zaangażowaniem politycznym [5, 62-63]. Być może, należałoby porównać

przedstawione subiektywne deklaracje badanych Słowaków odnoszące się do znaczenia wybranych wartości życiowych z ich konkretnymi postawami i zachowaniami religijnymi lub politycznymi, co może być zadaniem dla kolejnej refleksji.

Analiza postaw badanej populacji słowackiej wobec wybranych wartości codziennych pozwala stwierdzić, że nie należy się obawiać „świata bez wartości”, chociaż ich hierarchia w środowiskach współczesnych nieco się zmienia (np. czas wolny jest nieco więcej ceniony niż praca lub szkoła oraz dużo więcej niż religia lub polityka) [6, 26-35]. Ważne jest jednak ich rejestrowanie, ponieważ wartości stanowią jeden z nadrzędnych mechanizmów ludzkiego działania. Wpisują się w osobowość jednostki jako trwałe jej elementy (sieć wartości), stanowią podstawę kreowania wizji własnego życia, tworzonej na ich podstawie. Wartości uznawane i realizowane przez jednostkę niewątpliwie wyznaczają jakość jej życia, sposób postrzegania rzeczywistości oraz indywidualne do niej nastawienie i własne w niej ulokowanie [7, 215].

Bibliografia

[1] Libiszowska-Żółtkowska M., *Fundamentalizm religijny*, w: *Leksykon socjologii religii*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Mariański, Verbinum, Warszawa 2004, s. 122-124.

[2] Szafrński A. A., *Geertz a antropologiczne dyskusje wokół religii*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

[3] Krąpiec M. A., *Człowiek i polityka*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2007.

[4] Cieśla S., *Stabilność zachowań wyborczych* (wykład z Socjologii władzy), Lublin 23 kwietnia 2007.

[5] Piwowarski W., *Socjologia religii*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000.

[6] Štefaňák O., *Hodnoty, túžby a obavy mládeže*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2018.

[7] Wysocka E., *Wybory aksjologiczne i wizja świata a religijność – perspektywa młodzieży studenckiej (refleksja teoretyczna i empiryczne egzemplifikacje)*, w: *Moralność współczesnego społeczeństwa polskiego. Założenia i rzeczywistość*, red. J. Baniak, Uniwersytet Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Poznań 2008, s. 213-230.